

HR-1996-22-B - Rt-1996-180

INSTANS:	Høyesterett - Kjennelse.
DATO:	1996-02-09
DOKNR/PUBLISERT:	HR-1996-22-B - Rt-1996-180
STIKKORD:	Straffeprosess. Pressens kildevern.
SAMMENDRAG:	På basis av et notat utarbeidet av kemnerkontoret etter et bokettersyn foretok politiet ransaking og beslag med forhørsrettens samtykke. Tre aviser brakte dagen etter reportasjer fra politiaksjonen med uttalelser om siktelsen og forretningsdriften. En av avisene brakte senere ytterligere reportasje med henvisning til notatet. De berørte skattytere reiste privat straffesak mot staten og kommunen og gjorde gjeldende at det måtte foreligge brudd på taushetsplikt. De journalister som hadde laget reportasjene ble ikke pålagt å oppgi sine kilder, jfr. straffeprosessloven § 125. For de første reportasjer ble det lagt til grunn at det ikke måtte antas å foreligge straffbart brudd på taushetsplikt. For den etterfølgende reportasje bygget tre dommere sin avgjørelse på en interesseavveining etter straffeprosessloven § 125 tredje ledd 4. punktum. To dommere bygget avgjørelsen på at det ikke forelå nødvendig sannsynlighetsovervekt for at opplysningene var fremkommet ved straffbart brudd på taushetsplikt. - Kjæremålssak behandlet av Høyesterett, jfr. høyesterettsloven av 25. juni 1926 nr. 2, § 6 annet ledd.
SAKSGANG:	Eidsivating Lagmannsrett LE-1994-2459 K - Høyesterett HR-1996-22-B, kjæremålssak snr 61/1995
PARTER:	1) A 2) ... A/S 3) B (Advokat Per Danielsen) mot Transport A/S 3) B (Advokat Per Danielsen) mot 1) Erik Sønsteli 2) Tore Letvik 3) Arne O Holm (Advokat Cato Schiøtz)
FORFATTER:	Aasland, Stang Lund, Justitiarius Smith - Mindretall: Tjomsland, Langvand

Dommer Aasland: Saken er en kjæremålssak som gjelder spørsmål om vitneplikt for tre journalister om kildene for deres reportasjer, jf straffeprosessloven § 125. Det er omtvistet om opplysninger i reportasjene må antas å være gitt ved straffbart brudd på taushetsplikt, og i tilfelle hvilken betydning dette har for vitneplikten.

Saksforholdet og sakens gang

... A/S er en relativt stor bedrift innenfor budbiltjenester. Da de omtvistede reportasjer ble skrevet, eide B samtlige aksjer og var daglig leder og styreformann i selskapet. Imidlertid var det A som foresto driften. A har en fremskutt posisjon innenfor Oslo Fremskrittsparti.

Våren 1991 holdt to konsulenter ved Oslo kemnerkontor bokettersyn i ... A/S. I brev av 27 september 1991 ble bedriften varslet om nytt bokettersyn, og det ble gitt en frist på åtte dager for å avtale tid og sted for ettersynet. Brevet ble besvart av A ved brev av 31 oktober 1991. Han fremholdt her at bedriftens regnskapsansvarlige hadde fødselspermisjon og deretter ville være opptatt med årsavslutning av regnskapene i en rekke selskaper, og han ba om at bokettersynet måtte utsettes til samtlige årsoppgjør var ferdige og selvangivelsene innlevert, trolig i mai 1992.

Etter å ha mottatt brevet fra A satte de to konsulentene ved kemnerkontoret - på anmodning fra sin overordnede, avdelingsdirektør Bjarne Isaksen - opp et notat datert 4 desember 1991, heretter for korthets skyld betegnet som kemnernotatet. De ga her uttrykk for at de anså As utsettelsesgrunnlag uakseptabelt; hans svar måtte anses "som vegring og vanskeliggjøring av kontrollen i selskapet". Notatet inneholdt for øvrig en omfattende drøftelse av forretningsdrift og regnskaper i ... A/S, med sterk kritikk av en rekke forhold. Det ble blant annet lagt til grunn at bedriften hadde unnlatt

skattetrekk på kr 1.253.476 for 1989 og kr 242.100 for 1990. Notatet konkluderte med at det var ønskelig å få politiets bistand til å innhente regnskapsmateriale for å hindre forspillelse av bevis. Det ble antydnet at det kunne foreligge urettmessige overføringer av midler til andre selskaper hvor A og B hadde eierinteresser.

Side 181

På bakgrunn av notatet besluttet avdelingsledelsen å be om politiets bistand til å få tilgang til dokumentene i ... A/S. Oslo politikammer fremsatte 9 januar 1992 begjæring til Oslo forhørsrett om ransaking og beslag, idet A ble siktet for overtredelse av skattebetalingsloven § 51 jf § 10 med følgende gjerningsbeskrivelse:

"Som ansvarlig leder i firmaet ... A/S og dermed pliktig til å foreta forskuddstrekk, unnlot han ved lønnsutbetalinger for årene 1989 og 1990 å sørge for at det ble gjennomført foreskrevet skattetrekk til Staten og de respektive lønnstakers hjemkommuner, med et beløp på minst kr 1495576,-."

Som bilag til begjæringen fulgte kemnernotatet av 4 desember 1991.

Etter at politiet hadde supplert begjæringen, traff forhørsretten 15 januar 1992 og 7 februar 1992 beslutninger om at det kunne foretas ransaking og beslag vedrørende ... A/S i bedriftens lokaler og på et par andre adresser.

Den 13 februar 1992 iverksatte politiet beslutningene. Flere politifolk deltok sammen med ansatte ved Fylkesskattesjefens kontor og kemnerkontoret. Mens de befant seg i bedriftens lokaler, kom det etter hvert til en del journalister og pressefotografer. Samme ettermiddag innkalte A til en pressekonferanse, hvor han redegjorde for sitt syn på politiaksjonen.

VG, Arbeiderbladet og Dagbladet bragte neste dag, 14 februar 1992, ganske omfattende reportasjer om politiets aksjon. Det fremgikk her blant annet at A var siktet for betydelige skatteunndragelser. Reportasjene var skrevet av henholdsvis Erik Sønsteli, Tore Letvik og Arne O Holm. Samme ettermiddag var det en reportasje i Aftenpostens aftenutgave, som også inneholdt uttalelser fra A hvor han blant annet ga uttrykk for at han anså seg forfulgt av skattemyndighetene, og antydnet at det kunne ligge politiske motiver bak aksjonen.

Den 22 februar 1992 hadde Dagbladet en oppfølgende reportasje, også skrevet av Arne O Holm, med omtale av en rekke angivelige uregelmessigheter i As forretningsførsel, dels under henvisning til uttalelser i kemnerrapporten.

Den 20 februar 1992 innga A en anmeldelse til Oslo politikammer, rettet mot personer ved kemnerkontoret og fylkesskattekontoret. Anmeldelsen gjaldt dels grov uforstand i tjenesten, straffeloven § 325, ved å ha iverksatt politiaksjonen, dels brudd på taushetsplikt. Om det siste heter det i anmeldelsen:

"Da razziaen ble gjennomført med en samlet Oslopressen til stede, er det videre grunn til å anta at de straffebelagte taushetspliktbestemmelser i ligningsloven og skattebetalingsloven er overtrådt. Det vises til ligningsloven § 3-13 og til Skattebetalingsloven § 47. I tilknytning til dette vises det til oppslag den 14 februar 1992 i Arbeiderbladet, Verdens Gang og Dagbladet."

Som vedlegg til anmeldelsen fulgte blant annet kemnernotatet.

Etter oppslaget i Dagbladet 22 februar 1992 innga A en supplerende anmeldelse, idet han hevdet at opplysninger hentet fra kemnernotatet måtte være "lekket" til avisen av ansatte ved kemnerkontoret i strid med lovbestemt taushetsplikt.

Side 182

A anmeldte også polititjenestemenn ved Oslo politikammer for grov uforstand i tjenesten og brudd på taushetsbestemmelser.

Etterforskningen i anledning av anmeldelsen fra A ble overført til Drammen politikammer. Det ble innhentet en rekke forklaringer. Statsadvokatene i Eidsivating henla saken 19 mars 1993 med den begrunnelse at intet straffbart forhold ansås bevist. Advokat Per Danielsen, som representerte A, ble underrettet om dette. I brev av 23 april 1993 fra advokat Danielsen til Oslo politikammer heter det blant annet:

"Da de fornærmede er uenig i henleggelsesavgjørelsene, meddeles herved at forfølgningen av de straffbare handlinger overtas i medhold av Straffeprosessloven § 402 nr. 3."

Brevet er ikke fulgt opp med noen stevning.

Imidlertid reiste A, ... A/S og B allerede med stevning av 13 april 1992 privat straffesak for Oslo byrett mot staten v/ Finansdepartementet og Justisdepartementet, Oslo kommune og avdelingsdirektør Bjarne Isaksen ved Oslo kemnerkontor. Det er dette søksmål kjæremålssaken for Høyesterett springer ut av. Søksmålet overfor staten og kommunen bygde på at ansatte hos disse saksøkte - det være seg innenfor påtalemyndigheten/politiet, fylkesskattekontoret eller Oslo kemnerkontor - hadde latt opplysninger som var underlagt taushetsplikt, tilflyte flere aviser. Saksøkerne hevdet at Isaksen var en av hjemmelsmennene for opplysningene. Det ble i stevningen lagt ned påstand om mortifikasjon av nærmere bestemte utsagn hentet fra avisreportasjene og om erstatning og oppreisning til saksøkerne.

Under saksforberedelsen for byretten krevde saksøkerne at de tre journalistene, Sønsteli, Letvik og Holm, skulle gi forklaring om kilden for opplysninger i nærmere angitte utsagn i reportasjene. De spørsmål saksøkerne ønsket forelagt journalistene, ble tatt inn i et spørsmålsskrift utarbeidet av advokat Danielsen. Jeg gjengir spørsmålene til Letvik:

- "1. Hvem eller hva er kilde eller hjemmelsmann til utsagnene avmerket som henholdsvis punkt 1.1, 1.2, 1.3 og 1.11?
2. Er kilden eller kildene ansatt hos eller tilknyttet kemnerkontoret i Oslo?
3. Er kilden eller kildene ansatt hos eller tilknyttet Oslo Fylkesskattekontor?
4. Er kilden eller kildene ansatt hos eller tilknyttet Påtalemyndigheten eller politiet?
5. Er kilden eller kildene ansatt i det offentlige?
6. Er kilden en person eller et dokument eller begge deler?
7. Kan du bekrefte eller avkrefte om Bjarne Isaksen ved Oslo kemnerkontor er kilde til et eller flere av utsagnene i de foran refererte punkter?"

Spørsmålene til de to øvrige journalistene var de samme, bortsett fra at spørsmål 1 knyttet seg til utsagn i disse journalisters reportasjer.

Jeg finner grunn til å gjengi de utsagn spørsmålene knyttet seg til, med den nummerering de hadde i spørsmålsskriftene. I de tilfeller hvor utsagnene er deler av et avsnitt, har jeg tatt med hele avsnittet for sammenhengens skyld. De utsagn spørsmålsskriftet knyttet seg til, er særskilt fremhevet.

Side 183

Fra Arbeiderbladet (Letvik):

"1.1 Frptopp siktet for svindel

Etter en stor politirazzia mot firmaet ... i går, er nestformann i Oslo Frp, A, siktet for skattesvindel.

1.2 Kemneren mistenker ham og ... A/S for å ha unndratt skatter og avgifter for et sekscifret beløp.

Det var kemnerkontoret i Oslo som, sammen med Oslo fylkesskattekontor, i går anmodet politiet om å ta beslag i ... A/Sselskapets regnskaper.

1.3 Kemneren mener å ha berettiget mistanke til at ledelsen for .. A/S har unndratt skatt og avgifter for store summer, og at det minimum dreier seg om sekscifrede beløp."

Fra Dagbladet (Holm): A. Reportasjen 14 februar 1992.

"1.4 Frptopp siktet for SKATTESVINDEL

Klokka 09.00 i går stormet politiet sammen med representanter for skattemyndighetene kontoret til Fremskrittspartipolitiker A. 1.5 A er siktet for skatte- og avgiftsunndragelse på 1,4 millioner kroner."

Her var også opprinnelig tatt med et ytterligere utsagn, 1.12, men dette er siden frafalt, da saksøkerne aksepterer at det kunne bygge på åpne kilder.

B. Reportasjen 22 februar 1992:

"1.13 I et notat fra Oslo Kemnerkontor rettes det i tillegg skarpe angrep på forretningsførselen.

1.14 A har formelt trukket seg ut av de fleste av selskapene. Av den hemmeligstemplede kemner rapporten framgår det at skattemyndighetene mener A fortsatt står bak. I regnskapspapirene står det at verken B eller A har hevet lønn eller styrehonorar.

1.8 Kemneren mener likevel at disse to i 1989 hevet henholdsvis 320 000 og 750 000 kroner i såkalte konsulenthonorar.

Det har ikke vært trukket skatt eller arbeidsgiveravgift av disse beløpene.

1.9 Kemneren mener i sin rapport at dette i realiteten er en personlig kassakreditt, uten at det er betalt verken skatt eller arbeidsgiveravgift.

1.10 Basert på en foreløpig gjennomgang mener kemnerkontoret at A har holdt tilbake skattetrekk og arbeidsgiveravgift i 1989 og 1990 på nærmere 1,9 millioner kroner."

Fra VG (Sønstelie)

"Razziaen omfattet 10-12 firmaer i Oslo og Drammen, samt tre privatadresser. Kassevis med dokumenter, bilag og datadisketter ble utover dagen kjørt til økonomiavsnittet ved Oslo politikammer. Bokettersyn i fjor skal ha overbevist skattemyndighetene om at millioner flyter rundt i det konglomeratet av selskaper A kontrollerer.

Side 184

1.6 De har mistanke om at det her er unndratt både moms, skatt og arbeidsgiver avgift av ganske stort omfang."

Her har saksøkerne også fremhevet et utsagn, 1.7, som imidlertid ikke er tatt inn i spørsmålsskriftet.

Spørsmålene ble forelagt journalistene i rettsmøte under saksforberedelsen 9 november 1993. Alle tre nektet å forklare seg om kilden til opplysninger i reportasjene. Det ble deretter utvekslet prosesskrifter om vitnepliktspørsmålet. Oslo byrett avsa 7 september 1994 kjennelse med slik slutning:

"Tore Letvik, Arne O Holm og Erik Sønstelie pålegges å besvare spørsmålene i advokat Per Danielsens spørsmålsskrift av 8 november 1993 for retten."

Byretten fant at opplysninger i reportasjene måtte antas fremkommet gjennom straffbart brudd på taushetsplikt, og at det ikke var grunn til å fritta journalistene for å gi opplysning om kilden.

Sønstelie, Letvik og Holm påkjærte kjennelsen til Eidsivating lagmannsrett, som avsa kjennelse 23 desember 1994 med slik slutning:

"1. Arne O. Holm, Erik Sønstelie og Tore Letvik kan ikke pålegges å besvare spørsmålene i advokat Per Danielsens spørsmålsskrift av 8 november 1993 for retten.

2. Saksomkostninger for lagmannsretten tilkjennes ikke."

Også lagmannsretten fant at det måtte "antas å være gitt taushetsbelagte opplysninger til de kjærende parter fra person(er) tilknyttet Oslo kemnerkontor, fylkesskattekontoret og/eller politi/påtalemyndighet." Men lagmannsretten fant likevel, ut fra en avveining av de stridende interesser, at journalistene ikke kunne pålegges å gi forklaring om hvem som var hjemmelsmann for opplysningene.

Jeg viser for øvrig til det som fremgår av byrettens og lagmannsrettens kjennelsesgrunner om saksforholdet og partenes anførsler for de tidligere instanser.

A, ... A/S og B har påkjært lagmannsrettens kjennelse til Høyesterett. Kjæremålet retter seg mot lagmannsrettens bevisbedømmelse og lovanvendelse. Opprinnelig var det også påberopt feil i

saksbehandlingen, men dette er siden frafalt som selvstendig grunnlag.

Høyesterett traff 23 februar 1995 beslutning om at kjæremålet i sin helhet skulle avgjøres av Høyesterett i medhold av lov av 25 juni 1926 nr 2 § 6 annet ledd. Justitiarius besluttet 24 februar 1995 at partsforhandling skulle finne sted etter de regler som gjelder for ankesaker.

Jeg bemerker at det er tale om et videre kjæremål som går inn under straffeprosessloven § 388 nr 4. Dette betyr at det ikke gjelder noen begrensning i Høyesteretts prøvingskompetanse.

Det er for Høyesterett fremlagt atskillige nye dokumenter, særlig i tilknytning til hendelsene omkring politiaksjonen.

De kjærende parter anførsler

De kjærende parter, A, ... A/S og B, har ved sin prosessfullmektig, advokat Per Danielsen, i det vesentlige anført:

Side 185

Alle de påklagde reportasjer inneholder opplysninger som må være gitt av offentlige tjenestemenn ved brudd på lovbestemt taushetsplikt, et forhold som er straffbart etter straffeloven § 121. Det er uten betydning for kjæremålssaken om bruddet er begått av ansatte innenfor politi/påtalemyndighet, Fylkesskattekontoret eller Kemnerkontoret. For politi og påtalemyndighet følger taushetsplikten av straffeprosessloven § 61a, for skatteetatens ansatte av ligningsloven § 3-13 og skattebetalingsloven § 47 nr 2.

Både siktelsen og kemnernotatet omfattes av taushetsplikten. Det er ikke gitt noen tillatelse fra kompetent person innen påtalemyndigheten til å opplyse om siktelsen, og det er tvilsomt om det overhodet kunne gis slik tillatelse, etter som skattemessige forhold er regulert av ligningsloven. For øvrig har verken B eller ... A/S vært siktet.

Det bestrides at opplysninger fra siktelsen eller kemnernotatet kan være gitt journalistene fra annet hold. A fikk siktelsen den 14 februar og kemnernotatet den 15 februar 1992, men han holdt dokumentene for seg selv, og det kan utelukkes at personer innenfor bedriften kan ha gitt opplysningene. For øvrig stilles det etter straffeprosessloven § 125 ikke noe strengt krav til beviset for at opplysningene er gitt ved straffbart brudd på taushetsplikt, jf lovens uttrykk "må antas". Det kreves ikke overveiende sannsynlighet.

Når det legges til grunn at det må antas å være begått et slikt brudd, må det foreligge helt spesielle grunner for ikke å pålegge journalistene vitneplikt om kilden. Slike grunner foreligger ikke. Tvert imot tilsier en interesseavveining at kilden må oppgis. Opplysning om kilden er av sentral betydning i den verserende ærekrenkelsessak. Det må også legges vekt på at opplysningen vil ha betydning i forhold til den anmeldelse for straffbart forhold hvor de kjærende parter ved brevet av 23 april 1993 overtok forfølgningen. Lagmannsretten var ikke kjent med denne overtakelsen.

Ved interesseavveiningen må det ellers legges vekt på at den taushetsplikt som er overtrådt, har sin bakgrunn i personvern hensyn. Skattemessige forhold er ømtålige, og personvernet må tillegges stor vekt i slike forhold. Det fremheves videre at kemnernotatet er blitt til uten kontradiktorisk behandling, og representerer et rent forberedende trinn til en mulig skattesak, med åpenbare muligheter for feil. Slike dokumenter må ikke lekkes til massemedia.

Lagmannsretten tar feil i at taushetsbruddet i vår sak ikke er omfattende. Retten har for øvrig lagt vekt på at reportasjene i stor utstrekning inneholder opplysninger som bygger på åpne kilder, men dette må være irrelevant.

At A er en offentlig person i egenskap av politiker, kan ikke ha betydning. Taushetspliktbestemmelsene gir samme vern for alle skattytere, og en offentlig person har større behov enn andre for vern av sensible opplysninger. Opplysningene har ingen sammenheng med hans politiske virksomhet. For øvrig pekes det på at B ikke er noen offentlig kjent person, og tilsvarende betraktning kan gjøres gjeldende for ... A/S.

Det kan ikke - slik kjæremotpartene hevder - legges vekt på at A selv sto frem med kritikk av skattemyndighetene etter politiaksjonen. Han måtte gjøre det for å forsvare seg, og han reagerte med god grunn mot måten aksjonen kom i stand på.

Side 186

Ikke bare hensynet til de kjærende parter, men også samfunnsmessige hensyn tilsier at kilden bør oppgis. Dette vil være egnet til å innskjerpe betydningen av at offentlige tjenestemenn overholder sin taushetsplikt.

For tilfelle av at det ikke blir gitt pålegg om å opplyse kildens identitet, krever de kjærende parter subsidiært at journalistene skal pålegges å gi forklaring om hvorvidt kilden er ansatt i det offentlige. Straffeprosessloven § 125 må gi hjemmel for et slikt pålegg.

De kjærende parter, A, ... A/S og B, har nedlagt slik påstand:

- "1. Oslo byretts kjennelse stadfestes.
2. Kjæremotpartene pålegges in solidum å betale de kjærende parters saksomkostninger for Oslo byrett, lagmannsretten og Høyesterett."

Kjæremotpartenes anførsler

Kjæremotpartene, Erik Sønstelie, Tore Letvik og Arne O Holm, har ved sin prosessfullmektig, advokat Cato Schiøtz, i hovedtrekk gjort gjeldende:

De opplysninger som fremgår av de påklagde reportasjer, må ikke antas å være fremkommet ved straffbart brudd på taushetsplikt. I lovens ord "må antas" ligger et krav om sannsynlighetsovervekt.

Ut fra den dokumentasjon som foreligger for Høyesterett, må det anses på det rene at politiet og skatteetatens folk ikke hadde noen forhåndskontakt med pressen før politiaksjonen 13 februar 1992. At pressefolk etter hvert kom til, må skyldes at de ble varslet av andre personer som befant seg på stedet. Reportasjene av 14 februar 1992 inneholder ingen opplysninger som må antas fremkommet ved straffbart brudd på taushetsplikt. Det er klart at journalistene på dette tidspunkt ikke har hatt tilgang til opplysningene i kemnernotatet. Om det skulle være så at offentlige tjenestemenn har gitt pressen enkelte opplysninger om siktelsen i forbindelse med ransakingen, må dette i alle fall ha vært begrenset til slike nøkterne opplysninger som det har vært ansett nødvendig å gi for å hindre mer vidtgående og for de kjærende parter skadelige spekulasjoner i anledning av politiaksjonen.

Når det gjelder Dagbladets reportasje 22 februar 1992, erkjennes at journalist Holm må ha hatt tilgang til kemnernotatet eller i alle fall til opplysninger fra dette. Men det betyr ikke at kilden er en offentlig tjenestemann. A fikk kemnernotatet 15 februar 1992, og rapporten hadde således ligget på hans kontor i en uke. Det fremgår at det var interne motsetninger og uro innenfor bedriften.

Kjæremotpartene finner støtte for sitt syn i det forhold at As politianmeldelse for brudd på taushetsplikten ble henlagt etter en etterforskning hvor påtalemyndigheten konkluderte med at intet straffbart forhold ansås bevist.

For tilfelle av at det skulle antas å foreligge brudd på taushetsplikt, anfører kjæremotpartene at den interesseavveining som må foretas, leder til at de likevel må fritas for pålegg om å oppgi kilden. Kildevernet er sterkt legislativt begrunnet, og står helt sentralt innenfor pressens yrkesetikk. De konkrete forhold i saken taler sterkt for kildevern.

Således fremholdes det at en opplysning om kildens identitet vil ha liten reell betydning for de kjærende parter. Politianmeldelsen for brudd

Side 187

på taushetsplikt er henlagt av påtalemyndigheten, og en mulig overtredelse er nå foreldet; allerede av denne grunn kan ikke de kjærende parters såkalte overtakelse av forfølgningen ha noen vekt ved interesseavveiningen. I den verserende ærekrenkelsessak vil spørsmålet om overtredelse av taushetsplikt være et perifert spørsmål. De krav som er fremsatt i saken, synes dessuten av flere grunner svakt fundert.

Et mulig brudd på taushetsplikt kan i denne sak ikke anses spesielt graverende. A var en offentlig kjent og kontroversiell person, ikke bare som politiker, men også som næringsdrivende. Mange av de negative opplysningene om ham kunne underbygges gjennom åpne kilder.

Det forelå en sak av betydelig offentlig interesse. I denne sammenheng er det et vesentlig

moment at A selv gikk ut med kraftige beskyldninger mot skattemyndighetene. I en slik situasjon har pressen plikt til kritisk og undersøkende journalistikk. Kildevernet er av vesentlig betydning for pressens arbeidsvilkår i en sak av denne karakter.

Kjæremotpartene er enig i at B ikke er noen offentlig kjent person. Hennes plass i reportasjene er imidlertid beskjedent, og er en nødvendig følge av hennes tilknytning til bedrifter som ble drevet av A. Kildevernsspørsmålet kan ikke vurderes på annen måte i forhold til henne, og heller ikke i forhold til ... A/S.

Det er ikke grunnlag for en slik delvis tilsidesettelse av kildevernet som de kjærende parter subsidære anførsel innebærer.

Kjæremotpartene, Erik Sønstelie, Tore Letvik og Arne O Holm, har nedlagt slik påstand:

- "1. Lagmannsrettens kjennelse punkt 1 stadfestes.
2. De kjærende parter tilpliktes in solidum å betale sakens omkostninger for samtlige instanser."

Mitt syn på saken

Jeg er kommet til at kjæremålet ikke kan føre frem.

At skatteetatens og politiets tjenestemenn hadde taushetsplikt om de opplysninger som fremgikk av kemnernotatet og lå til grunn for siktelsen, er klart og uomtvistet. Et sentralt spørsmål i saken er om opplysninger i én eller flere av reportasjene må antas å være fremkommet ved straffbart brudd på denne taushetsplikt.

Etter straffeprosessloven § 125 er hovedregelen at en journalist ikke har plikt til å oppgi hvem som er hjemmelsmann for opplysninger i en avisreportasje. Pålegg om forklaring kan bare gis når forklaringen etter en interesseavveining finnes særlig viktig, jf strpl. § 125 tredje ledd 1. og 2. punktum. Når det dreier seg om opplysninger som må antas å være gitt ved straffbart brudd på taushetsplikt, er imidlertid utgangspunktet det motsatte. Loven sier at forklaring da "kan kreves gitt", jf § 125 tredje ledd 4. punktum. Dette er ikke slik å forstå at forklaringsplikt uten videre skal pålegges i disse tilfellene; også her er det plass for en interesseavveining. Men ved denne interesseavveiningen er utgangspunktet at forklaringsplikt skal pålegges med mindre vesentlige hensyn i den konkrete sak taler mot dette. Jeg viser til det som er uttalt i Rt-1986-1245 på side 1249 og gjentatt i senere avgjørelser.

I vår sak bygger de kjærende parter krav om at journalistene skal

Side 188

pålegges forklaringsplikt, på at straffeprosessloven § 125 tredje ledd 4. punktum får anvendelse.

Spørsmålet om det må antas at opplysninger i reportasjene er gitt ved straffbart brudd på taushetsplikt, beror først og fremst på bevisbedømmelse, men har også en rettslig side. Det er i avgjørelsen i Rt-1986-1245 på side 1249 uttalt at det i lovens ord "må antas" ligger et beskjedent beviskrav. De kjærende parter synes å forstå dette slik at det ikke kreves mer enn en rimelig mulighet for at opplysningene er fremkommet ved brudd på taushetsplikten. Imidlertid følger det etter min mening av lovens ord - og også av de hensyn som ligger bak regelen - at dette alternativ må være mest sannsynlig.

Bevisbedømmelsen må selvsagt knytte seg til den enkelte reportasje. Jeg ser først på reportasjene den 14 februar 1992. Slik saken foreligger opplyst for Høyesterett, legger jeg til grunn at pressefolkene ikke var til stede da politiaksjonen startet, men at de må ha blitt underrettet etter at aksjonen var satt i gang. Det er nærliggende at personer som oppholdt seg i eller i nærheten av bedriftens lokaler underrettet pressen, og de kjærende parter gjør ikke for Høyesterett gjeldende at det må antas at pressen ble "tipset" om aksjonen av politiet eller skatteetatens folk.

Imidlertid gjøres det gjeldende at reportasjene inneholder opplysninger som bare kan være fremkommet ved at offentlige tjenestemenn har brutt sin taushetsplikt. Før jeg går inn på enkeltutsagn i reportasjene, finner jeg grunn til å feste meg ved enkelte sider av hendelsesforløpet i tilknytning til politiaksjonen. Det er opplyst at da pressefolkene kom til, ble de både av representanter for skattemyndighetene og av politiet bedt om å fjerne seg, men de ble i stedet av A

invitert inn på hans kontor mens ransakingen pågikk. En slik situasjon kan synes å legge forholdene til rette for samtale om bakgrunnen for politiaksjonen og for opplysninger og kommentarer. Det er fra politiets side opplyst at politifolkene overfor pressen bekreftet at de bisto skattemyndighetene ved bokettersyn. På henvendelse fra en journalist i Aftenposten ble det videre bekreftet at den foreliggende siktelse gjaldt overtredelse av skattebetalingsloven, dette for å hindre spekulasjoner og overdimensjonering i pressen. Endelig nevner jeg at A samme ettermiddag holdt en pressekonferanse, hvor det må være gitt en del opplysninger.

Med dette som bakgrunn skal jeg se på om det er mest sannsynlig at opplysninger i de fremhevede utsagn i reportasjene skyldes straffbart brudd på taushetsplikt.

For VGs - Sønstelies - vedkommende er det tale om ett enkelt utsagn om at skattemyndighetene har mistanke om at det er unndratt både moms, skatt og arbeidsgiveravgift av ganske stort omfang. Dette er vel nærmest en slutning som kunne trekkes av politiransakingen og dens omfang, og tyder ikke på noe brudd på taushetsplikt.

Når det gjelder Letviks reportasje i Arbeiderbladet, finner jeg også at det er tale om slutninger som kunne trekkes ut fra selve situasjonen og fra det som allerede var kjent om As forretningsdrift. Det er for øvrig av interesse at reportasjen taler om skatteunndragelse for et sekssifret beløp, mens siktelsen gjaldt et syvsifret beløp; dette gir ikke inntrykk av noen nær kontakt med de offentlige tjenestemenn som satt inne med opplysningene.

Dagbladets - Holms - reportasje bringer opplysning om at A er siktet

Side 189

for skatte- og avgiftsunndragelse på 1,4 millioner kroner. Dette er et tilnærmet riktig kortreferat av siktelsen. Tallet behøver imidlertid ikke å skrive seg fra politiets eller skatteetatens folk. Det fremgår således at A selv opplyste om dette tallet i et intervju gjengitt i Aftenpostens aftenutgave 14 februar 1992.

Jeg finner ellers grunn til å tilføye at om det skulle være så at noen av politiets eller skatteetatens folk skulle ha gitt opplysning om hovedinnholdet i siktelsen - at den gjaldt unnlatt betaling av skattetrekk på noe over 1,4 millioner kroner - kan jeg ikke anse dette som noe vesentlig brudd på taushetsplikt i den foreliggende situasjon. Fremmøtet av pressefolkene kom åpenbart overraskende på de offentlige tjenestemenn som var til stede, og de kan ha følt et ansvar for å gi nøkterne opplysninger og derved hindre overdrevne spekulasjoner som en så vidt dramatisk politiaksjon kunne gi opphav til. Også en interesseavveining etter straffeprosessloven § 125 tredje ledd 4. punktum ville her måtte lede til vern av kilden.

Etter dette går jeg over til Dagbladets - Holms - reportasje 22 februar 1992. Her er det klart - og ubestridt - at Holm enten må ha hatt kemnernotatet for hånden eller i alle fall tilgang til opplysninger i notatet. Videre er det på det rene at de offentlige tjenestemenn som kjente til notatet, hadde taushetsplikt om innholdet. Spørsmålet blir så om det må antas at Holms kilde var en offentlig tjenestemann.

Politiets etterforskning av anmeldelsen om brudd på taushetsplikt konkluderte, som før nevnt, med at intet straffbart forhold ansås bevist, men dette er ikke avgjørende for vår sak. Spørsmålet om det må antas å foreligge brudd på taushetsplikt, henger nødvendigvis sammen med hvilke alternative muligheter som foreligger. A mottok notatet 15 februar 1992. Han mener selv at ingen andre kan ha hatt tilgang til hans eksemplar, men dette er vanskelig å etterprøve. En mulighet kan også være at Holm har fått tilgang til notatet fra en tredjemann som igjen har fått det fra en offentlig tjenestemann ved brudd på taushetsplikt; den rettslige bedømmelse av en slik situasjon etter straffeprosessloven § 125 er ikke utvilsom.

Hva som i denne sak er mest sannsynlig, volder betydelig tvil. Jeg finner det imidlertid ikke nødvendig å ta noe bestemt standpunkt til de bevisspørsmål som foreligger. Etter min mening er det i denne sak ikke grunnlag for å pålegge Holm vitneplikt om kilden selv om det skulle legges til grunn som mest sannsynlig at hans kilde var en offentlig tjenestemann. Både byretten og lagmannsretten har tatt standpunkt til det prinsipielle rettslige spørsmål om pressens kildevern i en slik situasjon, og dette spørsmålet fortjener etter min mening en avgjørelse i Høyesterett.

Som allerede nevnt, er utgangspunktet etter straffeprosessloven § 125 tredje ledd 4. punktum at

når det må antas å foreligge straffbart taushetsbrudd, skal det pålegges forklaringsplikt med mindre vesentlige hensyn i den konkrete sak taler mot dette. Slike vesentlige hensyn kan være den samfunnsmessige interesse i at kritikkverdige forhold blir avdekket, men det kan også tenkes andre tungtveiende grunner. Jeg viser for så vidt særlig til den tidligere nevnte avgjørelse i Rt-1986-1245 på side 1249. I det hele antar jeg at vurderingstemaet må bli tilnærmet det samme som etter straffeprosessloven § 125 tredje ledd 2. punktum,

Side 190

hvor det heter at retten "skal foreta en avveining av de stridende interesser og herunder bl a legge vekt på sakens art og forklaringens betydning for sakens opplysning". Men ved et straffbart brudd på taushetsplikt kreves det en betydelig overvekt av hensyn som taler for kildevern.

Før jeg går inn i det jeg betrakter som kjernespørsmålene i avveiningen i vår sak, skal jeg gjøre meg ferdig med noen anførsler som etter min mening ikke har særlig vekt.

De kjærende parter har anført at det ved interesseavveiningen må tas hensyn ikke bare til den betydning en opplysning om kilden vil ha i den foreliggende ærekrenkelsessak, men også til den betydning det ellers kan ha for dem å bli kjent med hvem som er hjemmelsmannen, med henblikk på mulig strafferettslig eller erstatningsrettslig forfølgning mot denne. Til dette bemerker jeg at slike hensyn utenfor den foreliggende sak i alle fall må ha temmelig perifer betydning, jf at strpl. § 125 tredje ledd 2. punktum særlig fremhever sakens art og betydningen for sakens opplysning.

På den annen side kan jeg ikke gi kjæremotpartene medhold i at spørsmålet om kilden har liten betydning i den foreliggende sak. Riktignok skiller den seg fra de fleste saker hvor spørsmålet om kildevern er kommet opp. Det vanlige er at spørsmålet kommer opp under etterforskning av brudd på taushetsplikt, og hvor dette bruddet således er selve sakens gjenstand. Men det synes lite rimelig om private parter som rammes av brudd på taushetsplikt, og som ikke selv kan iverksette etterforskning, men må hevde sine interesser gjennom søksmål, skal stå svakere i interesseavveiningen etter strpl. § 125 - eventuelt etter tvistemålsloven § 209a - enn påtalemyndigheten står under etterforskning. Når saken er reist mot staten og Oslo kommune, er det fordi det hevdes å være gitt opplysninger fra ansatte hos disse saksøkte, noe de saksøkte bestrider. For dette spørsmål vil en mulig vitneforklaring om kilden ha vesentlig betydning.

Heller ikke legger jeg noen vekt på kjæremotpartenes anførsel om at ærekrenkelsessaken under ingen omstendighet kan antas å føre frem; dette beror på spørsmål som Høyesterett ikke kan ta standpunkt til slik saken nå foreligger.

Slik jeg ser det, må det avgjørende i interesseavveiningen være om de hensyn som ligger til grunn for pressens kildevern, og som kan sammenfattes som pressens rett til oppsøkende og kritisk reportasje i saker av offentlig interesse, i den foreliggende sak må gis prioritet foran den interesse de kjærende parter har i å avdekke brudd på taushetsplikten.

Tilsvarende avveininger har Høyesterett også tidligere måttet foreta i avgjørelser om forholdet mellom kildevern og taushetsplikt. I saken i Rt-1986-1245 ble det lagt til grunn at vedkommende avis ikke kunne påberope seg kildevern for en opplysning om at hjertet til en navngitt avdød person var benyttet til en transplantasjon. Taushetsplikten veide her meget tungt, og det forelå ikke noen sterk offentlig interesse som tilsa offentliggjøring. Likeledes ble kildevern nektet ved Høyesteretts kjennelse av 24 november 1995, HR-1995-157 B, hvor spørsmålet oppsto etter offentliggjøring av politiets plakat "Gjengangerprosjektet 1995", med detaljerte opplysninger om en rekke identifiserbare tungt belastede kriminelle. Omvendt ble kildevernet tillagt avgjørende betydning

Side 191

i den såkalte Edderkoppsaken, Rt-1992-39, hvor det var spørsmål om kilden for påstander om kritikkverdige forhold innenfor overvåkningspolitiet. Det ble her blant annet fremhevet at det dreide seg om forhold av stor offentlig interesse, hvor den oppsøkende og kritiske presse hadde en sentral funksjon. Ved avgjørelsen om kildevern måtte det legges vekt på hensynet til pressens arbeidsvilkår ved undersøkelse av slike forhold, sett i et langsiktig perspektiv. Jeg viser særlig til uttalelsene på side 49 og på side 50, hvor det fremgår at disse hensyn måtte slå gjennom også i forhold til mulig brudd på taushetsplikt.

Interesseavveiningen i vår sak må, slik jeg ser det, knyttes dels til arten av de opplysninger som

fantes i kemnernotatet, og dels til situasjonen da opplysningene ble gitt.

Jeg er i utgangspunktet enig med de kjærende parter i at det lå tungtveiende personvern hensyn bak den taushetsplikt som var knyttet til opplysningene i kemnernotatet. I tillegg til de hensyn som begrunner taushetsplikten i skatteforhold i sin alminnelighet, peker jeg på at notatet hadde et innhold som var meget belastende for de kjærende parter, og at det var satt opp av de to konsulenter ved kemnerkontoret uten at disse parter hadde hatt noen anledning til å gjennomgå notatet og i tilfelle imøtegå det. Som fremhevet av de kjærende parter, dreide det seg om et første og rent forberedende skritt i en mulig skattesak. Jeg kan ikke se at de personvern hensyn som ligger bak taushetsplikten, kommer i noen annen stilling fordi A var offentlig kjent som politiker og i noen grad som næringsdrivende. Også offentlig kjente personer har behov for det vern som følger av regler om taushetsplikt om personlige forhold. Når det gjelder arten av de taushetsbelagte opplysninger i vår sak, ser jeg paralleller til saken i Rt-1986-1245 og saken fra 1995 om "Gjengangerprosjektet", hvor det ble lagt avgjørende vekt på personvern hensynet, som nok sto enda sterkere særlig i den første saken.

I de to nevnte sakene ble det lagt til grunn at den offentlige interesse i de opplysninger som ble gitt, ikke var av en slik karakter og styrke at de kunne begrunne fritak for å oppgi hjemmelsmannen. Selv om det er mulig at opplysningene i vår sak vil bli ansett for å ha en større nyhetsverdi, har jeg vanskelig for å se at det i forhold til regelen i straffeprosessloven § 125 tredje ledd 4. punktum gjør seg gjeldende noen tilstrekkelig tungtveiende offentlig interesse i at opplysninger i taushetsbelagte dokumenter fra skatteetatens kontrollvirksomhet blir gjort kjent for allmennheten. Det ville for øvrig etter min mening ha betenkelige konsekvenser om røping av taushetsbelagte opplysninger på et rent forberedende stadium av en skattesak skulle oppnå indirekte beskyttelse gjennom kildevernet.

Når jeg likevel er kommet til at kildevernet må slå gjennom i vår sak, skyldes det den situasjon som forelå på det tidspunkt da opplysningene sannsynligvis må være gitt. Som nevnt holdt A en pressekonferanse på dagen for politiaksjonen. I en reportasje i Arbeiderbladet 14 februar 1992, skrevet av journalist Svein Erik Bakken, fremgår det at A antydte at razziaen var en fordekt politisk aksjon, utført to dager før årsmøtet i Oslo Fremskrittsparti, hvor A var nestformann. "Aksjonen føyer seg inn i rekken av "særbehandling" som politikere fra Høyre og Fremskrittspartiet har fått av Oslo Fylkesskattekontor, mener A." Tilsvarende uttalelser fra A er gjengitt i Aftenpostens aftenutgave samme dag, hvor han blant annet

Side 192

reiser spørsmålet om hvorfor skatteanklagene mot ham har en tendens til å dukke opp slik at myndighetene oppnår maksimal politisk effekt. Han sammenlikner også politiets opptreden med aksjoner i det tidligere Øst-Europa.

A har gjort gjeldende at han kom med disse uttalelsene fordi det var nødvendig å forsvare seg etter at den overraskende politiaksjonen var blitt gjennomført under tilstedeværelse av pressen. Selv om jeg har forståelse for As situasjon, kan jeg ikke se annet enn at han gjennom sine uttalelser løftet saken opp på et nivå hvor behovet for kritisk og undersøkende journalistikk gjorde seg gjeldende med atskillig styrke. I denne sammenheng er det grunn til å legge betydelig vekt på As rolle som en relativt sentral politiker. Skal man ta hans uttalelser alvorlig - og det må man i kraft av hans posisjon - reises det her spørsmål om grovt myndighetsmisbruk innenfor den offentlige forvaltning. Dette er et spørsmål av stor allmenn interesse. Når spørsmålet er satt på dagsordenen på denne måten, blir det en sentral oppgave for pressen å bringe frem nærmere opplysninger om grunnlaget for politiaksjonen. Slike opplysninger vil kunne bekrefte eller avsanne uttalelser om kritikkverdige forhold i forvaltningen, og dermed samtidig si noe om seriositeten i den kritikk som er fremsatt. Vi er - slik jeg ser det - over i en situasjon som har klare paralleller med Edderkoppsaken i Rt-1992-39. I en slik situasjon må det legges vesentlig vekt på kildevernets betydning for pressens arbeidsvilkår både i den konkrete sak og sett i et mer langsiktig perspektiv.

Jeg tilføyer at det kan synes å ligge et paradoks i det forhold at mens samfunnet søker å beskytte visse opplysninger gjennom straffebelagt taushetsplikt, vil kildevernet gjøre det vanskeligere å fremskaffe bevis som gjør det mulig å reagere mot overtredelse av taushetsplikten. Dette er imidlertid noe som ligger innebygget i den interesseavveining loven gir anvisning på, hvor det åpnes for å prioritere den oppsøkende pressens arbeidsvilkår i saker av offentlig interesse.

Det neste spørsmål er om vurderingen av kildevernet må bli en annen i forhold til B og ... A/S. B er ingen offentlig kjent person, og hun har heller ikke selv etablert den situasjon som - slik jeg ser det - er begrunnelsen for kildevernet i vår sak. Hun er imidlertid kommet vesentlig mer i bakgrunnen i Dagbladets reportasje. Når hun har gått inn i forretningsdriften med A, kan det etter min mening vanskelig bli tale om å gjøre kildevernet illusorisk av hensyn til henne. At det samme må gjelde i forhold til ... A/S, krever ingen nærmere begrunnelse.

De kjærende parter har subsidiært krevd at det må oppgis om kilden er ansatt i det offentlige. Jeg bemerker til dette at i Edderkoppsaken, Rt-1992-39 på side 51, blir det uttalt at kildevernet "må gå så langt at det heller ikke kan stilles spørsmål hvor formålet ikke er å komme på spor etter kilden, men hvor det kan bli resultatet". Jeg finner under henvisning til denne uttalelsen at det ikke bør åpnes adgang til en slik delvis tilsidesettelse av kildevernet som det subsidiære krav vil medføre.

Kjæremålet har ikke ført frem. Saken har imidlertid reist tvilsomme og prinsipielt viktige spørsmål. Jeg finner at det ikke bør tilkjennes saksomkostninger for noen instans.

Jeg stemmer for denne kjennelse:

Side 193

1. Lagmannsrettens kjennelse stadfestes.
2. Saksomkostninger for Høyesterett tilkjennes ikke.

Dommer Tjomsland: Jeg er kommet til samme resultat som førstvoterende. Når det gjelder reportasjen i Dagbladet den 22 februar 1992 har jeg imidlertid vært i atskillig tvil, og her har jeg en annen begrunnelse enn førstvoterende.

Jeg er i det alt vesentlige enig i førstvoterendes generelle syn på den interesseavveining som skal foretas etter straffeprosessloven § 125 tredje ledd 4. punktum. Men - i motsetning til ham - finner jeg det tvilsomt om As uttalelser til pressen i anledning politiaksjonen, medfører at kildevernet her må slå igjennom. Min tvil gjelder spørsmålet om As kritiske uttalelser innebar at sterke offentlige hensyn på dette tidspunkt tilsa en offentliggjøring av opplysningene i det taushetsbelagte kemnernotatet. Det kan etter mitt syn ha betenkelige konsekvenser dersom kritikk mot offentlige myndigheter fra borgernes side, skal innebære et utvidet kildevern ved tjenestemenns utlevering av taushetsbelagte opplysninger om vedkommende. For mitt syn på saken er det imidlertid ikke nødvendig å ta standpunkt til hvorledes interesseavveiningen faller ut i dette tilfellet.

For at bestemmelsen i straffeprosessloven § 125 tredje ledd 4. punktum skal komme til anvendelse, vil det, som redegjort for av førstvoterende, være et vilkår at det "må antas" at opplysningene om kemnernotatet er "gitt ved straffbart brudd på taushetsplikt". Det forhold at denne bestemmelsen fremstår som en unntaksregel, sammenholdt med uttrykksmåten "må antas", taler etter mitt syn for at det her kreves en viss sannsynlighetsovervekt, jf om uttrykket "må antas" Eckhoff: Tvilsrisikoen side 24. Bestemmelsen må etter mitt syn forstås slik at den - som utgangspunkt - bare gjelder når journalisten har fått opplysningene ved straffbart brudd på taushetsplikt fra sin hjemmelsmann; ikke når taushetspliktsbruddet er skjedd i et tidligere ledd.

Jeg har vært i atskillig tvil om beviskravet er oppfylt i dette tilfellet. Etter en samlet vurdering av de forhold som førstvoterende her har trukket frem, er jeg imidlertid blitt stående ved at den nødvendige sannsynlighetsovervekt ikke foreligger.

Dommer Langvand: Som dommer Tjomsland.

Dommer Stang Lund: Jeg er i det vesentlige og i resultatet enig med førstvoterende, dommer Aasland.

Justitiarius Smith: Likeså.

Etter stemmegivningen avsa Høyesterett denne

kjennelse:

1. Lagmannsrettens kjennelse stadfestes.

2. Saksomkostninger for Høyesterett tilkjennes ikke.

Sist oppdatert 1. april 2009